

Kinderen van foute ouders

Een kwalitatief onderzoek naar de
psychologische en sociale gevolgen van
collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog
in Nederland

Naam: Susanne Voskuil

Profiel: Economie en maatschappij

Vak: Geschiedenis

Begeleider: A.E. van Huit-Schimmel

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Inleiding	3
1. Psychologische gevolgen voor kinderen van collaborateurs	5
1.1 Hoe ontstonden deze psychologische gevolgen?	5
Vlucht, arrestatie en opvang.....	5
Gevolgen voor gezinsleden.....	6
Ervaringen van de kinderen	6
1.2 Psychologische doorwerking in gezinnen	7
1.3 Hoe hebben deze psychologische gevolgen invloed op de identiteitsvorming?	8
Doorwerking van de zwijgcultuur	9
Doorwerking van trauma	10
1.4 Conclusie	11
2. Sociale gevolgen voor kinderen van collaborateurs	12
2.1 Uitsluiting in de samenleving	12
2.2 De invloed van verhuizingen, armoede en statenloosheid	13
2.3 Hoe hebben deze sociale gevolgen invloed op de identiteitsvorming?	15
2.4 Conclusie	18
Slot	19
Bibliografie	21
Bijlage 1	23
Bijlage 2	31
Bijlage 3	35

Inleiding

“De arts zag niets vreemds, wat de benauwdheid kon verklaren. Hij vroeg door of ik een trauma had meegemaakt of dat er iets was waar ik erg tegenop zag. Ik begon te huilen en vertelde dat ik opzag tegen de CABR-archieven die opengaan. De arts zei dat ik mogelijk daardoor veel stress ervaar en continu te hoog adem. Dat gebeurt nog heel vaak.”¹ Dit is een citaat van een dochter van een collaborateur over de recente opening van de archieven. Hoewel kinderen van collaborateurs nu zelf allemaal op hoge leeftijd zijn, laat dit citaat zien dat de gevolgen van het collaboratieverleden nog steeds doorwerken. De opening van de archieven biedt mogelijkheden voor onderzoek naar hun ouder(s) met een collaboratieverleden. Tegelijkertijd kan dit spanningen oproepen: het maakt zichtbaar hoe ‘fout’ hun ouders waren, iets waar veel kinderen van collaborateurs nog steeds voorzichtig over spreken. Bovendien droegen veel van hen de gevolgen van hun ervaringen over op hun eigen kinderen, waardoor ook een volgende generatie werd beïnvloed.

Na de Tweede Wereldoorlog werden ongeveer 425.000 Nederlanders onderzocht op verdenking van collaboratie. Het woord collaboratie komt van het Latijnse *collaborare*, wat samenwerken betekent. Collaboratie in de Tweede Wereldoorlog hield in dat men bewust en vrijwillig samenwerkte met de Duitse bezetter, vaak om daar politiek, economisch of persoonlijk voordeel uit te halen.

Dit onderzoek richt zich specifiek op de kinderen van collaborators, maar erkent dat de gevolgen via intergenerationeel trauma ook doorwerken op de volgende generaties. De oorsprong van deze latere gevolgen ligt bij de ervaringen van kinderen van collaborators zelf.

Wat mij tot dit onderzoek bewoog, is dat kinderen van collaborators geen invloed hadden op de keuzes die hun ouder(s) maakten. Tijdens, maar vooral na de oorlog, werd er weinig aandacht aan hen besteed. Hoewel deze kinderen geen invloed hadden op die keuzes, hadden en hebben die keuzes wel degelijk invloed op hen.

Hiernaast heb ik ook een persoonlijke motivatie voor dit onderzoek: mijn overgrootvader is zelf een zoon van een collaborateur. Maar hij praat er nooit over, en als het onderwerp aangesneden wordt doet dit hem veel. Met dit onderzoek wil ik beter begrijpen wat deze kinderen hebben meegemaakt en bijdragen aan het doorbreken van het taboe en de zwijgcultuur die jarenlang op hen rust(te).

Dit intrigeerde mij en vormde de aanleiding voor dit onderzoek. Ik wilde achterhalen welke invloed het collaboratieverleden van ouders heeft op hun kinderen, en hoe zij hiermee omgaan. Mijn hoofdvraag ziet er daarom ook als volgt uit: Welke psychologische en sociale gevolgen heeft het collaboratieverleden tijdens de Tweede Wereldoorlog in Nederland van ouders voor hun kinderen? Om deze vraag te beantwoorden werk ik twee deelvragen uit: Hoofdstuk 1: Welke psychologische

---

¹ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld, 2024

gevolgen ondervonden kinderen van collaborateurs direct na de oorlog? Hoofdstuk 2: Hoe werden kinderen van collaborateurs direct na de oorlog sociaal behandeld door hun omgeving, zoals school, burens en overheid? De opbouw van deze tekst volgt de volgorde van de deelvragen. Dit onderzoek richt zich uitsluitend op de kinderen van collaborateurs, en niet op hun kleinkinderen. Het is bekend dat via intergenerationeel trauma ook latere generaties belast kunnen worden, maar dat valt buiten het bestek van dit onderzoek.

In dit onderzoek is gekozen voor een kwalitatieve methode, namelijk het afnemen van een interview. In het kader hiervan is Herman Schouten geïnterviewd, wiens vader lid was van de NSB, wiens moeder als 'moffenmeid' werd gezien en wiens grootvader sympathie had voor het nationaalsocialisme.

Ik start het onderzoek met de volgende hypothese: Kinderen van Nederlandse collaborateurs ondervonden na de Tweede Wereldoorlog blijvende psychologische en sociale schade, zoals schaamte, identiteitsproblemen en uitsluiting.

1. Psychologische gevolgen voor kinderen van collaborateurs

In dit hoofdstuk wordt onderzocht welke psychologische gevolgen kinderen van Nederlandse collaborateurs direct na de oorlog ondervonden. Het doel hiervan is: begrijpen hoe kinderen van collaborateurs de keuzes, maar vooral de gevolgen van deze keuzes, emotioneel en mentaal hebben beleefd.

Allereerst moet er verduidelijkt worden wat er onder psychologische gevolgen wordt verstaan. In dit onderzoek worden er gevoelens, gedachten en gedrag bedoeld die voortkomen uit de traumatische of belastende gebeurtenissen die kinderen van collaborateurs hebben meegemaakt. Denk hierbij aan schaamte, schuldgevoel, zwijgcultuur of identiteitsproblematiek.

1.1 Hoe ontstonden deze psychologische gevolgen?

Vlucht, arrestatie en opvang

Aan het einde van de oorlog vluchtten veel collaborateurs met hun gezinnen naar Duitsland, maar daar werden ze niet met open armen ontvangen. Vaak werden zij daar als landverraders gezien van hun eigen volk.

In Nederland werden direct na de oorlog veel collaborateurs opgepakt en veroordeeld. Veel van hen werden na hun arrestatie in interneringskampen geplaatst. Zo ook in kamp Westerbork, wat in de oorlog diende als concentratiekamp voor onder andere Joden. Misstanden ontstonden doordat deze getraumatiseerde Joodse overlevenden ongevraagd tijdelijk werden ingezet als bewakers van hun vroegere vervolgers, ook de toen tienjarige Ed van Thijn. “Ik moest met de NSB’ers het bos in, houtspikkelen. Deze mensen bewogen zich voort als schimmen, in ieder geval in mijn herinnering, en smeekten me om eten. Daar ging ik niet op in. Ik had dan wel een stok, maar ze hadden me makkelijk kunnen overheersen. Ze hebben het niet gedaan. Ik denk dat ik ze de baas kon. Ze waren zó verzwakt. Ze hadden alleen maar primaire levensbehoeften, uitgeteerd van de honger. Het was een absurde situatie.”² Beide groepen bevonden zich in dishumane omstandigheden, wat grote invloed had op de psychische gevolgen.

Hiernaast kwam het voor dat vrouwen die zwanger waren, opgepakt werden, zij bevielen dan van hun kinderen in erbarmelijke omstandigheden. Tijdens de gevangenschap in het kamp zagen de veroordeelden hun familie weken of zelfs maanden niet. Dit had grote impact op de gezinnen die ze achterlieten. Want wanneer kinderen langer dan drie maanden gescheiden worden van hun ouder of ouders kan dit grote gevolgen hebben voor hun ontwikkeling, de impact is het grootst bij jonge kinderen: “Vroege ouder-kindscheiding heeft aanzienlijke negatieve effecten op de

---

² Herinneringscentrum Kamp Westerbork, z.d.

geestelijke gezondheid, sociale relaties en schoolprestaties van adolescenten en jongvolwassenen. De duur van de scheiding bleek daarnaast negatief samen te hangen met de kwaliteit van ouder-kindrelaties.”³

Gevolgen voor gezinsleden

Het gebeurde soms dat de rest van het gezin met rust gelaten werd. Regelmatig gebeurde het echter dat hele families uit huis werden geplaatst en er beslag werd gelegd op al hun bezittingen. Hierbij werd het hele gezin ruw behandeld. “Wij moesten het hele dorp doorlopen en ik was vier, dus liep niet zo hard. Een man zette een geweer op mijn rug en zei: ‘Doorlopen, anders schiet ik je dood, vuile NSB’er!”⁴ De bevrijde Nederlanders reageerden hun woede dus ook af op deze kinderen, zo werden dochters van collaborateurs kaalgeschoren na de oorlog, net zoals zogenoemde moffenmeiden: vrouwen en meisjes die een relatie hadden met Duitsers. Dit had veel invloed op onschuldige dochters die niets met dit alles te maken hadden. “Eefje was een modelmeisje toen ze haar haalden. Ze is geknapt teruggekomen.”⁵

De kinderen, soms met moeder, werden uit hun bekende omgeving weggehaald en onder erbarmelijke omstandigheden opgesloten. “In bevrijd Nederland zijn grote tekorten, zo ook bij de kindertehuizen. In november 1945 zitten ruim 5200 kinderen in 88 tehuizen. De omstandigheden zijn in de winter van 1945-1946 slecht: geen verwarming, niet werkend sanitair en een gebrek aan dekens. Naast de materiële tekorten is de zorg voor de kinderen vaak niet toereikend. In de tehuizen komt mishandeling, verwaarlozing en seksueel misbruik voor.”⁶ In sommige gevallen moesten kinderen op provisorische plekken verblijven, zoals loodsen of oude scholen, anderen worden ondergebracht bij pleeggezinnen of familie.

Ervaringen van de kinderen

Er zijn kinderen van collaborateurs die de oorlog hebben meegemaakt en hier nog herinneringen aan hebben. De ervaringen van deze kinderen zijn divers. Er zijn er die tijdens de oorlog te maken kregen met stigmatisering en uitsluiting omdat zij kinderen waren van “landverraders”. Deze stigmatisering hield ook na de oorlog aan en uitte zich in sociale uitsluiting, blijvende vooroordelen en moeite om hun plaats in de samenleving te vinden.

Sommigen waren te jong om het zich te herinneren, maar geven wel aan dat oudere broers of zussen lid waren van bijvoorbeeld de Jeugdstorm of NSB. Ook zijn er die bombardementen hebben meegemaakt. “Ze beschrijven de oorlog als een moeilijke tijd waarin zij ingrijpende gebeurtenissen hebben meegemaakt en sommigen zien zichzelf ook meer als burgeroorlogsslachtoffer dan als een kind van een

---

³ BioMed Central, 2024

⁴ ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld, 2024

⁵ Oosterom, 2019, p. 32

⁶ Jorna, z.d.

collaborateur.”⁷

Kinderen van foute ouders kunnen moeilijk de vrijheid vieren. Meneer Schouten geeft aan dat hij vaak van lotgenoten hoort: “toen Nederland werd bevrijd begon voor ons de oorlog.” Voor veel van deze kinderen betekende de bevrijding het begin van een moeilijke periode, met ingrijpende gevolgen voor de gezinnen waarin ze opgroeiden en voor de manier waarop zij hun eigen identiteit ontwikkelden.

De ervaringen van kinderen van collaborateurs tijdens en na de oorlog zijn divers en te veel om op te noemen. Maar bij allen heeft het diepe sporen achtergelaten. Zij zijn van hun ouder(s) en/of vertrouwde omgeving weggehaald en/of hebben veel moeten doorstaan.

1.2 Psychologische doorwerking in gezinnen

Gezinnen van collaborateurs werden geminacht en gestigmatiseerd. Ook kinderen werden geminacht omdat zij kinderen van de vijand waren. Thuis werd er vaak niet of weinig gesproken over de oorlog, er was sprake van een zwijgcultuur. Sommige kinderen van collaborateurs benoemen expliciet dat ze opgroeiden in een slechte sfeer. Meneer Schouten deelt hierover zijn eigen ervaring: hij groeide op in een afstandelijk gezin. “Bij mijn verjaardag lag het verjaardagscadeau op mijn bord. Geen felicitaties. Onpersoonlijker kan het niet.”

Het opgroeien in een dergelijk gezin heeft grote invloed op de ontwikkeling. “Ook de opvoedomgeving thuis heeft invloed op hoe een kind zich kan ontwikkelen en reageert op een nieuwe situatie. Denk aan de manier waarop ouders reageren op hun kind, hoeveel aandacht ze hebben voor het kind en hoeveel grenzen ze stellen. Maar ook hoe ouders zelf in hun vel zitten, hoeveel stress er is in het gezin en de kennis en mogelijkheden van ouders om hun kind te ondersteunen.”⁸ Ouders hadden te veel zorgen om eigen problemen om nog naar hun kind(eren) om te kijken.

Het opgroeien of geboren worden in een zwijgcultuur heeft grote gevolgen. Kinderen begrijpen de stilte niet en gaan die zelf invullen, wat bijvoorbeeld kan leiden tot gevoelens van verwarring, schuld of schaamte. “Kinderen van foute ouders stonden – wat betreft informatie – voor een gesloten deur en er ontstond vervreemding in ons gezin. Doordat onze ouders veel energie nodig hadden voor het verwerken van eigen problemen konden zij maar weinig aandacht en warmte aan ons, kinderen, geven en ons zeker geen gevoel van veiligheid bieden.” Aldus meneer Schouten. Kinderen kregen op die wijze geen stevige basis. Er ontstond vaak een sfeer van spanning en angst in het huishouden. Geïnterviewde spreekt van een liefdeloze opvoeding. “Mijn moeder bleef voor mij tot aan haar dood toe een vreemde en afstandelijke vrouw.”

Kinderen van collaborateurs werden vaak geconfronteerd met ouderlijk falen of

---

⁷ ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld, 2024

⁸ Nederlands Jeugdinstituut, 2025

afwezigheid. Hierdoor moesten zij verantwoordelijkheden van hun ouders overnemen, zowel praktisch als emotioneel. Dit wordt parentificatie genoemd. Wanneer dit voorkwam gingen kinderen hun eigen behoeften voorbij. Het zorgde ervoor dat ze sneller volwassen werden. Zo verteld een dochter van een collaborateur: “Ik voelde dat ik een moeder had, waar ik rekening mee moest houden, dus je cijfert je totaal weg. Dat is wat je doet.”⁹

Wanneer kinderen wisten van de achtergrond van hun ouders kon er ook sprake zijn van een loyaliteitsconflict. Zij voelden een mate van verantwoordelijkheid voor hun ouders maar schaamden zich tegelijkertijd voor wat die gedaan hadden. Sommige kinderen leefden continu in angst dat zijzelf of ouder(s) opgepakt konden worden. Een zoon van een SS'er vertelt wat zijn vader op dreigende toon tegen hem zei toen hij dertien jaar oud was, nadat zijn vader hem in vertrouwen had genomen over zijn collaboratieverleden: “Je mag het nooit tegen iemand zeggen. Ze pakken jou, maar ze pakken ook mij en het hele gezin.”¹⁰

Kinderen voelden zich soms in hun eigen gezin niet thuis. Er was sprake van een verstoring van de hechting aan hun ouders, door de scheiding die vaak plaats vond na de oorlog (1.1), maar ook door de opvoeding. Kinderen van collaborateurs misten emotionele veiligheid. “Kinderen leren door wat ze meemaken. In alle situaties zit informatie verstopt. Door al die ervaringen leert je kind over emoties.”¹¹ Als dit in je jonge levensjaren verstoord wordt, zal die ontwikkeling ook anders verlopen dan in een gezonde situatie.

Hiernaast groeiden veel kinderen van collaborateurs op in armoede, wat bij kinderen tot veel stress kan leiden. Vaak waren alle bezittingen van de gezinnen afgenomen of waren de gezinnen uit huis gezet. Ook konden ouders vaak geen of lastig een baan vinden door hun collaboratieverleden. Op steun van de overheid kon ook niet gerekend worden.

Samenvattend groeiden kinderen van collaborators vaak op in gezinnen vol afstandelijkheid, zwijgcultuur en stigmatisering. Ze moesten verantwoordelijkheden overnemen, worstelden met loyaliteit en schaamte, en leefden in onzekerheid en angst. De ervaringen in gezinnen van kinderen met ouders met een collaboratieverleden zijn divers en niet één ervaring zal dezelfde zijn. Maar al deze ervaringen hebben blijvend effect gehad op hun identiteitsvorming.

1.3 Hoe hebben deze psychologische gevolgen invloed op de identiteitsvorming?

Onder identiteitsvorming verstaan we de ontwikkeling van iemands zelfbeeld, waarden, overtuigingen en gevoel van eigenwaarde. In de kindertijd en adolescentie wordt deze

---

⁹ ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld, 2024

¹⁰ Blom, 2024

¹¹ Nederlands Jeugdinstituut, z.d.

identiteit gevormd in wisselwerking met de omgeving, opvoeding en sociale relaties.

Ieder mens verwerkt gebeurtenissen op een andere manier, want niemand is hetzelfde. Dit geldt ook voor kinderen van collaborateurs. Hoewel ze vergelijkbare situaties hebben meegemaakt, kunnen ze er andere persoonlijke betekenissen aan geven. Daardoor ontstond bij hen een breed scala aan psychische klachten.

Doorwerking van de zwijgcultuur

Veel kinderen van collaborateurs zijn in andere omstandigheden opgegroeid dan gewenst is, en hebben nare ervaringen meegemaakt (1.1). Bovendien had het opgroeien in een vaak liefdeloos gezin en een zwijgcultuur ook grote gevolgen (1.2).

Daarnaast bevonden kinderen van collaborators zich in een cruciale fase van hun ontwikkeling, namelijk de kindertijd. In die tijd wordt de basis gelegd van de identiteitsvorming, de ontwikkeling hiervan wordt sterk beïnvloed door de omgeving waarin een kind opgroeit.

Naast de vaak liefdeloze opvoeding namen de kinderen de situatie waarin zij opgroeiden als vanzelfsprekend aan en leerden zij hier ongemerkt mee leven. Want ‘wat moest ik anders?’ Meneer Schouten omschrijft het zo: “Als je van je ouders en omgeving geen liefde ontvangt, ontwikkel je je geen eige gevoel. Ik nam alles voor kennisgeving aan.” Ook geeft hij aan dat bij de meeste nabestaanden een zwijgcultuur en schaamte heerst.

Kinderen leren in een gezin met zwijgcultuur namelijk ook niet hoe ze moeten omgaan met emoties en problemen, en dat deze ook gedeeld mogen worden. Zij gaan die zwijgcultuur dan overnemen, als automatisme maar ook om zichzelf en hun familie te beschermen. “De belangrijkste reden waarom mensen geheimen hebben is bescherming. Het beschermen van jezelf tegen negatieve reacties van anderen. Of het beschermen van anderen voor negatieve reacties van anderen. Het hebben van een geheim kan een beschermende functie zijn tegen straf, stigmatisatie en uitsluiting.”¹²

Maar het geheim wat meegedragen werd, en nog steeds wordt, is loodzwaar. Het gaat een deel van het leven beheersen. “Hoe meer je ongewenst herinnerd wordt aan je geheim, hoe angstiger je wordt door je geheim, hoe meer schuldgevoel je ervaart, hoe achterdochtiger je wordt.”¹³ Zo geeft een zoon van een SS'er aan: “Dat afschermen is me van jongs af aangeleerd. Ik zag al vrij snel in dat ik over het verleden niet wilde praten. Ik hield een soort ijzeren kooi om me heen: blijf maar weg, want dan hoef ik jou vragen niet te beantwoorden. Misschien uit angst niet meer gekwetst te willen worden. Al is het de vraag of ik met wel gekwetst zou moeten voelen.”¹⁴

Het zwijgen werd een onderdeel van hun bestaan, waardoor kinderen dit vaak

---

¹² Wismeijer, 2025

¹³ Wismeijer, 2025

¹⁴ Blom, 2023, p. 36

ongewild doorgaven aan hun eigen kinderen. Want als kinderen hun moeilijke ervaringen niet verwerken, dragen ze die stilzwijgend over op de volgende generatie.¹⁵

Doorwerking van trauma

Daarnaast dragen kinderen van collaborateurs vaak het stigma dat zij, net als hun ouders, “fout” zijn, ook al hebben Duitsgezinden hun gedachtegoed lang niet altijd op hun kinderen overgedragen.¹⁶ Dit stigma kan echter een diepgaand effect hebben op hun zelfbeeld en gevoelens van schuld of anders-zijn, ondanks dat ze zelf nooit betrokken waren bij de daden van hun ouders. Een zoon van een collaborateur vertelt: “Ik draag geen schuld. Maar hoewel me dat nu ook door anderen duidelijk is gemaakt, blijf ik gevoelig voor dat woord. Dat rotwoord: schuld.”¹⁷

Kinderen die geconfronteerd werden met arrestaties, vijandigheid of instabiele thuissituaties kunnen een trauma ontwikkelen. Dit uit(te) zich dan bijvoorbeeld in angst, herbelevingen of nachtmerries. Door voortdurende spanning ontwikkelden veel kinderen een blijvend gevoel van onveiligheid. Dat kon zich uiten in angst en explosies van woede. De oorzaak ervan wordt zoveel duidelijker als je het verleden kent.¹⁸

Uit onderzoek (zie bijlage 3 voor gehele citaat) van ARQ, Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld blijkt dat kinderen van collaborateurs vaak te maken hebben (gehad) met diverse psychologische klachten. Bijna alle participanten ervoeren angstklachten, zoals verlatingsangst, sociale fobie, bindingsangst en een algemene angst voor afwijzing of veroordeling. Veel van hen probeerden het verleden actief te vermijden of geheim te houden. Ongeveer de helft had te maken met depressieve gevoelens, waarbij sommigen ook suïcidale gedachten of pogingen benoemen. Daarnaast kwamen nachtmerries en herbelevingen van oorlogservaringen voor, soms gebaseerd op eigen herinneringen, soms op verhalen van ouders. Moeilijkheden in het omgaan met emoties, zoals het uiten van gevoelens of woedeaanvallen, en in enkele gevallen verslavingsproblematiek, werden eveneens genoemd.

Andere veelgenoemde gevolgen waren gevoelens van anders-zijn, ontheemd te zijn en eenzaamheid, problemen met de eigen identiteit en het gevoel “fout” te zijn. Veel kinderen ontwikkelden een groot verantwoordelijkheidsgevoel en de drang om te presteren of tekortkomingen te compenseren, terwijl ze moeite hadden met kritiek of fouten maken. Deze combinatie van factoren leidde bij sommigen tot burn-out, wantrouwen richting overheidsinstanties, dissociatie en het tijdelijk verliezen van contact met de realiteit.¹⁹

Deze psychologische gevolgen beïnvloedden de identiteitsvorming doordat kinderen zichzelf leren zien als anders, fout of verantwoordelijk voor gebeurtenissen

---

¹⁵ Vogelaar, 2021

¹⁶ Vogelaar, 2021. Vogelaar betoogt in dit artikel dat veel Duitsgezinden niet ideologisch bevoegen waren, maar NSB'er om den brode.

¹⁷ Blom, 2023, p. 40

¹⁸ Vogelaar, 2021

¹⁹ ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld, 2024

waar zij geen invloed op hadden. Hun identiteit werd vaak gevormd rondom schaamte, zwijgen en aanpassing, in plaats van eigen ontwikkelde waarden, normen en gevoel van eigenwaarde.

1.4 Conclusie

Samenvattend kan geconcludeerd worden dat de verwachting uit de hypothese klopt: Kinderen van Nederlandse collaborateurs ondervonden na de Tweede Wereldoorlog blijvende psychologische en sociale schade, zoals schaamte, identiteitsproblemen en uitsluiting.

Uit dit hoofdstuk blijkt namelijk dat kinderen van collaborateurs direct na de oorlog vaak te maken hadden met verschillende psychologische gevolgen, die ontstonden door de verschillende gebeurtenissen die zij meemaakten. Veel kinderen ervoeren angst, schuldgevoelens en identiteitsconflicten, die werden versterkt door de spanningen en de zwijgcultuur binnen het gezin. Het is duidelijk dat de psychologische gevolgen diepe sporen hebben achtergelaten in het leven van kinderen van collaborateurs. Ook laat dit zien dat de persoonlijke verwerking afhankelijk was van de situatie binnen het gezin en de omgeving.

In het volgende hoofdstuk zal op de sociale omgeving verder worden ingegaan. Want zoals al blijkt uit het voorgaande hoofdstuk werden de psychologische gevolgen vaak versterkt door de sociale omgeving waarin kinderen van collaborators zich bevonden.

2. Sociale gevolgen voor kinderen van collaborateurs

In dit hoofdstuk wordt onderzocht welke sociale gevolgen kinderen van Nederlandse collaborateurs direct na de oorlog ondervonden. Het is belangrijk om te begrijpen hoe deze gevolgen ontstonden, hoe zij doorwerkten en ervaren werden in de gezinnen waar deze kinderen in opgroeiden en hoe dit de identiteit gevormd heeft.

Onder sociale gevolgen verstaan we de effecten van een gebeurtenis of situatie op de plaats van iemand in de samenleving en op de relaties met anderen. Bij kinderen van collaborateurs gaat het bijvoorbeeld om hoe zij werden behandeld door hun omgeving, zoals school, buren en overheid, maar ook hoe hun gezin en dagelijks leven hierdoor beïnvloed werden.

Het doel hiervan is: inzicht krijgen in de sociale uitsluiting, de stigmatisering maar ook de veerkracht van kinderen van collaborateurs.

2.1 Uitsluiting in de samenleving

“Nooit, nooit, nooit, kinderen veroordelen voor wat hun ouders gedaan hebben. En daar blijf ik bij.”²⁰ Dit zijn de woorden van Samuel, een zoon van Joodse ouders die tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn vergast in het concentratiekamp Auschwitz. Samuel geeft gastlessen samen met Tanja, een dochter van een NSB’er. De vader van Tanja zat achter het stuur van de auto die de ouders van Samuel ophaalden bij de arrestatie. Samuel rekent dit Tanja niet aan; het is een daad van haar vader. De daden van haar vader zijn haar door haar sociale omgeving echter wel degelijk aangerekend. Hoewel dit in de loop van de tijd minder werd, heeft zij dit al op jonge leeftijd sterk ervaren. “Zo werd er naar je gekeken: Je was een kind geboren uit ouders die in de oorlog jatten en stalen van andere mensen, dus dat zat in je. De slechtheid was erfelijk.”²¹

Wanneer het collaboratieverleden van de ouders bekend was bij de omgeving werd dit vaak afgereageerd op de kinderen. Veel kinderen van collaborateurs maakten hier al op jonge leeftijd dergelijke ervaringen mee. Er was in veel gevallen sprake van pesten, schelden en een vijandige opstelling. Velen hadden weinig of geen vrienden bij het opgroeien. Er werd gewezen op de ouder die gecollaboreerd had in de oorlog, en dan werd er daaruit geconcludeerd dat het kind zelf ook “fout” zou zijn. Meneer Schouten deelt hierover zijn eigen ervaringen: “Als onschuldig NSB-kind was ik in de ogen van anderen ‘besmet’. Speelkameraden had ik niet, op school werd ik gepest en uitgesloten. Ik was altijd alleen en voelde mij eenzaam.”

Volwassenen en leraren keerden zich ook tegen de kinderen en/of grepen niet in situaties waarin dit wel van hen verwacht mocht worden. Ze knepen als het ware een oogje dicht. “En niet willen zien, niet je stem verheffen, is dat niet hetzelfde als instemmen?” aldus een dochter van een SS’er.²² Een dochter van een NSB’er vertelt

---

²⁰ Andere Tijden, 2025

²¹ Andere Tijden, 2025

²² Blom, 2023, p. 53

hierover haar eigen ervaring: “Probeer je voor te stellen, je eerste schooldag. De juffrouw verwijst je naar het achterste bankje waar je alleen moet zitten. Terwijl andere kinderen naast elkaar mogen zitten. En je moet je hele schoolleven daar blijven zitten, je telt eigenlijk niet mee. Je telt niet mee.”²³

Het kind van een collaborateur werd vaak gestigmatiseerd als erfelijk belast. Meneer Schouten groeide op in een christelijke omgeving, daar werd het betiteld als erfzonde. Zijn eigen moeder viel hem zelfs publiekelijk af. “Tegen vriendinnen zei mijn moeder dat ik het ‘lelijkste kind van de buurt was’. Het uiterlijk was voor haar erg belangrijk.” Meneer Schouten wist niet beter dan dat hij overal buitengesloten werd. Hij ervaarde dit als verschrikkelijk. “De hele buurt kende mijn ouders. De hele buurt haatte mijn ouders. Je bent er één van dié Schouten, kreeg ik dan te horen.”

Tal van kinderen van collaborateurs hebben na de oorlog maatschappelijke uitsluiting ervaren. De mate waarin kinderen zich bewust waren van de reden van deze uitsluiting verschilde sterk. Een dochter van een NSB’er beschrijft wat dit met haar deed: “Ik was zo eenzaam. Niemand om mee te praten. Niemand die je wat uitlegde. En als kind ga je dan zelf uitleggen. ‘Ik deugde niet, er was iets goed fout met me’. Ik begrijp soms zelf niet hoe ik die jaren heb kunnen doorleven.”²⁴ Een ander kind van een collaborateur verteld diens ervaring: “Ik werd uitgescholden, geslagen, gestompt en aan mijn haren getrokken, dus dat is niet een leuke jeugd.”²⁵

In sommige gevallen hadden de omstandigheden waarin kinderen van collaborateurs opgroeiden een negatieve invloed op hun schoolprestaties, met leerachterstanden tot gevolg. Sommige kinderen van collaborateurs werden van school gestuurd of bij bepaalde scholen niet toegelaten vanwege het verleden van hun ouders.

De ervaringen van uitsluiting in de samenleving van kinderen van collaborators zijn divers en niet één ervaring zal dezelfde zijn. Maar toch waren de gevolgen vaak ingrijpend en traumatisch, waarbij de sociale afwijzingen de psychologische gevolgen versterkte.

2.2 De invloed van verhuizingen, armoede en statenloosheid

Naast uitsluiting binnen de samenleving waren de gevolgen voor gezinnen van collaborators direct na de Tweede Wereldoorlog zeer divers. Vaak hadden kinderen te maken met een stapeling van deze gevolgen. De impact hiervan was groot voor zowel ouders als kinderen in het dagelijks leven.

Na de Tweede Wereldoorlog kwam het voor dat kinderen en ouders van elkaar gescheiden waren (1.1). Wanneer er sprake was van een dergelijke scheiding is het begrijpelijk dat de hereniging moeizaam ging. “Na hereniging met de vrijgelaten ouders is de hoop dat het gezin zal zorgen voor integratie in de naoorlogse samenleving. Ook dit

---

²³ EO, 2024

²⁴ EO, 2024

²⁵ ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld, 2024

wordt bemoeilijkt door de omstandigheden. De gezinsverhoudingen zijn vaak verstoord door de jarenlange scheiding en het vinden van huisvesting en een baan wordt regelmatig bemoeilijkt door de samenleving.”²⁶ Een dochter van een collaborateur benoemt dat ze het gevoel had compleet ontheemd te zijn door steeds weer op andere plekken te moeten wonen en het gevoel te hebben dat niemand haar echt wilde.²⁷

Daarnaast kwam het na de Tweede Wereldoorlog voor dat families met een collaboratieverleden het huis uitgezet werden, vaak werd er dan ook beslag genomen op de bezittingen (1.1). Dit had grote impact op de kinderen. “Het verlies van vertrouwde omgevingen en eigendommen intensifieerde het gevoel van ontworteling bij kinderen.”²⁸ Bovendien was het vaak lastig voor een ouder met collaboratieverleden om werk te vinden en zo genoeg te verdienen om zijn gezin te onderhouden. Het verlies van huis, bezittingen en werk leidde vaak tot armoede binnen het gezin.

Naast de psychische stress zorgde de armoede waarin veel gezinnen van collaborateurs leefden ervoor dat zij afhankelijk werden van hun omgeving, terwijl zij nauwelijks tot geen hulp konden verwachten. De gemeenschap, familie en de overheid toonden weinig tot geen begrip voor de gezinnen, waaronder ook de kinderen. Het kwam zelfs voor dat kinderen moesten meehelpen om het gezin van voldoende inkomen te voorzien. “Ik ben vanaf mijn twaalfde thuis gaan werken. Mijn vader had een lichtdrukreclame bedrijfje, die maakte lichtbakken en dingetjes, noodgedwongen zelfstandig.”²⁹ Daarnaast zorgden de financiële problemen ervoor dat er weinig geld beschikbaar was, waardoor kinderen bijvoorbeeld niet mee konden op schoolreisjes en ouders soms moeite hadden om het gezin te onderhouden. De armoede droeg er bovendien aan bij dat deze gezinnen steeds verder buiten de samenleving kwamen te staan. Meneer Schouten deelt een ervaring uit zijn eigen leven. Hij vertelt over een scholenschaatswedstrijd. Er was geen geld voor schaatsen en hij stond aan de kant van het ijs te kijken naar het plezier van anderen. “Tot mijn naam werd omgeroepen, dat ik aan de start moest verschijnen. Toen ik me daar schoorvoetend meldde, werd ik uitgelachen. Iedereen wist dat mijn ouders te arm waren om schaatsen te kopen. Het was de ultieme vernedering.”

Zoals eerder benoemd konden gezinnen met een collaboratieverleden vaak geen begrip krijgen van de overheid. Gezinnen zijn zelfs allochtoon verklaard, net zoals het gezin waarin meneer Schouten opgroeide. Zijn gezin was van begin 1947 tot medio 1956 volgens de Nederlandse wet vreemdeling in Nederland, dit was zo omdat zijn vader dienst had genomen in het Duitse leger. “Staatloos en gehaat.” Zo benoemt meneer Schouten het. Zijn ouders zijn na de oorlog nooit verhuisd. Wanneer gezinnen in hun oude woonplaats bleven wist de hele buurt af van het verleden. Meneer Schouten: “De hele buurt haatte ons. Nieuwe bewoners werden meteen geïnformeerd over onze

---

²⁶ Jorna, z.d.

²⁷ ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld, 2024

²⁸ De Margaretha, 2025

²⁹ ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld, 2024

achtergrond. En net als mijn ouders was ik statenloos.” Gezinnen die allochtoon waren verklaard stonden helemaal los van de samenleving. Toen zij hun burgerschap terugkregen, probeerden de gezinnen zich opnieuw te integreren in de samenleving. Het collaboratieverleden bemoeilijkte dit echter sterk en maakte hen bovendien extra kwetsbaar. “Ze kregen hun burgerschap terug en wilden zich niet meer onderscheiden van ‘goede Nederlanders’. Toch bleef de zorg om ontmaskerd te worden. Kennis over hun ‘foute’ verleden was een wapen voor wie hen dwars wilde zitten en terug in het isolement wilde duwen.”³⁰

Andere gezinnen verhuisden na de oorlog naar een andere plek, of emigreerden zelfs, hopen op een bestaan op te bouwen waar niemand iets afwist van het verleden. Voor sommigen pakte dit goed uit, zij hebben na de verhuizing minder afwijzing en uitsluiting meegemaakt en waren in staat een nieuw leven op te bouwen. Maar voor anderen pakte dit niet goed uit, sommige kinderen van collaborateurs beschrijven deze verhuizingen als ontwrichtende gebeurtenissen.³¹

De armoede, het verlies van huis en bezittingen, sociale uitsluiting en voortdurende onzekerheid dwongen gezinnen van collaborateurs tot overlevingsstrategieën. Ouders en kinderen moesten zich vaak aanpassen aan moeilijke omstandigheden, waardoor het dagelijks functioneren, de onderlinge relaties en het emotionele welzijn zwaar onder druk kwamen te staan. Deze sociale gevolgen waren sterk verbonden met de psychische gevolgen en hebben een grote invloed gehad op de identiteitsvorming van de kinderen.

2.3 Hoe hebben deze sociale gevolgen invloed op de identiteitsvorming?

Naast de psychologische gevolgen hadden ook de sociale omstandigheden waarin kinderen van collaborateurs opgroeiden een grote invloed op hun identiteitsvorming. De manier waarop zij door hun omgeving werden benaderd en beoordeeld, bepaalde vaak hoe zij zichzelf zagen en hoe zij zich naar anderen toe gedroegen.

Eerder in dit onderzoek is benoemd dat stigmatisering van kinderen psychologische gevolgen heeft gehad. Hiernaast heeft het stigmatiseren van kinderen van collaborateurs ook sociale gevolgen, zoals uitsluiting, pesten en moeilijkheden in het opbouwen van relaties, die op hun beurt de identiteitsvorming beïnvloedden.

Wanneer er van jongs af aan een stigma op je geplakt wordt ga je er vaak zelf ook in geloven dat dit de werkelijkheid is. Je weet niet beter dan dat dit zo is en dat de gemeenschap je op die manier ziet. Een zoon van een SS'er vertelde over zijn middelbareschooltijd. Waar hij als onaanraakbare, als kind van een SS-gezin, gepest en nagewezen, zes jaar lang vaak moederziel alleen op het schoolplein rondloopt.³²

---

³⁰ Romijn, 2025

³¹ ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld, 2024

³² Blom, 2023, p. 24

Een stigmatisering vormt het zelfbeeld. Veel kinderen van collaborateurs internaliseerden het label “fout”. Als gevolg daarvan pasten zij vaak zelfcensuur toe: het bewust of onbewust beperken of verzwijgen van gedachten en gevoelens. Deze vorm van zelfbescherming komt voort uit de angst om afgewezen te worden. Vaak was een gevolg dat schaamte en schuld hierdoor ook onderdeel van hun identiteit werden. “Dat was mijn overlevingsstrategie. Sprak ik er niet over, dan kon het me ook geen pijn doen,”³³ zo vertelde een zoon van een collaborateur.

Zwijgen werd een onderdeel van de identiteit (1.3). “Ik wist niet beter. Sprak weinig en ging mijn eigen gang,” zo deelde meneer Schouten. “Ongemerkt leer je ermee leven.” Veel kinderen van collaborateurs trokken zich vaak onbewust terug in een sociaal isolement, wat schadelijk is voor de identiteitsvorming.

Hiernaast kwam het veel voor dat kinderen van collaborateurs te maken kregen met sociale uitsluiting, in de vorm van pesten, schelden en een vijandige opstelling (2.1). Dat heeft grote gevolgen voor de identiteitsvorming van kinderen, zoals blijkt uit onderzoek van het Nederlands Jeugdinstituut: “Uit onderzoek blijkt dat gepest worden gevoelens van eenzaamheid en depressie vergroot. Slachtoffers vinden zichzelf minderwaardig, vertrouwen hun leeftijdsgenoten niet en zijn bang om naar school te gaan. Dit kan leiden tot verder isolement, diepere depressie en nog meer pestgedrag van anderen. Het kan zelfs leiden tot gedachten over zelfmoord.”³⁴

Veel kinderen van collaborateurs kregen een buitenstaandersrol toebedeeld, zij hoorden er niet bij. Een veelvoorkomend gevolg hiervan was dat de kinderen een onzeker zelfbeeld ontwikkelden. Ze konden zich terugtrekken of voelden juist de drang om over te compenseren. Een dochter van een NSB’er vertelt haar ervaring: “Als ik nu maar heel lief en aardig ben voor de andere kinderen mag ik er vast wel een keer bij horen. Dat heb ik, misschien dom achteraf, al die jaren op de lagere school volgehouden.”³⁵

Dit alles wijst vaak op aangepast gedrag of functioneren als een overlevingsstrategie. Want wat moesten ze anders? Een dochter van een SS’er verwoordt hoe diep dit verankerd was. “Van mijn twaalfde tot mijn achttiende hield ik dagboeken bij, maar het taboe ging zo ver dat ik ook daarin met geen woord over dat verleden schreef. Zelfs dat wat een veilige plek had moeten zijn, die dagboeken, waren dat niet. Stel dat die in de verkeerde handen zouden vallen. Stel dat mensen van buiten erachter zouden komen dat mijn vader fout was in de oorlog. Dat risico durfde ik niet te nemen. Zo nam ik hem heel bewust in bescherming.”³⁶

De gevolgen hielden vaak niet op bij de jeugd, maar tekenden ook hun latere leven. Veel kinderen van collaborateurs zijn terughoudend in het aangaan van nieuwe relaties, hebben vaak een gebrek aan vertrouwen en zijn angstig voor eventuele

---

³³ Blom, 2023, p. 101

³⁴ Nederlands Jeugdinstituut, z.d.

³⁵ 75 jaar vrijheid, 2019

³⁶ Blom, 2023, p. 66

confrontaties. “Het beperkt je sociale leven. Ik heb geen vrienden. Ik heb wel kennissen maar geen vrienden,”³⁷ aldus een dochter van een collaborateur. Het bleek vaak lastig om een positief en veilig sociaal netwerk op te kunnen bouwen.

Daarbij was het erg moeilijk om het zwijgen te doorbreken, terwijl juist openheid essentieel is voor het aangaan van nieuwe contacten. “Juist in de meer broze relaties of relaties waar weinig uitgesproken wordt gaan mensen dingen niet vertellen omdat zij bang zijn voor ruzies en verwijten waar zij niet uitkomen. Geheimen zijn een maat voor de kwaliteit van relaties.”³⁸

De gevolgen van sociale uitsluiting werkten vaak ook door in het volwassen leven. Een dochter van een NSB’er vertelt dat ze later van haar kinderen hoorde: “Mam we hebben het idee dat u altijd goed moet zijn, u mag geen fouten maken. En toen ben ik gaan huilen.”³⁹ Dit maakt duidelijk hoe deze patronen onbewust werden doorgegeven, ook in latere generaties.

Daarnaast kon stigmatisering leiden tot een selffulfilling prophecy. Dit is een voorspelling of verwachting die uitkomt doordat iemand zich ernaar gaat gedragen. Omdat iemand gelooft dat iets waar is, handelt diegene zo dat het uiteindelijk ook daadwerkelijk gebeurt. Het doorbreken hiervan is vaak erg moeilijk, omdat dit beeld al vroeg is aangeleerd en is bevestigd door stigmatisering en uitsluiting. “Ik vind mezelf iemand die niet gelukt is in het leven.”⁴⁰

Hiernaast kon er wantrouwen ontstaan richting overheidsinstanties, doordat deze hen vaak tekortschoten of geen hulp boden. Zelfs het vinden van werk kon worden belemmerd, waardoor dit wantrouwen verder werd versterkt. “Een loopbaan bij de marine zat er niet in. Ook later, toen ik 15 jaar na de oorlog solliciteerde bij de politie, werd mijn vaders foute kant in de oorlog ook mij aangerekend en werd ik als ‘politiek onbetrouwbaar’ afgewezen.”⁴¹ Dit wantrouwen vergrootte de maatschappelijke afstand die er vaak al bestond.

Uit de verhalen van kinderen van collaborateurs blijkt overigens ook regelmatig een andere kant. Het verdient nadruk dat zij ook vaak veerkrachtig en vol doorzettingsvermogen waren, zeker gezien wat zij hebben meegemaakt. Sommigen zijn losgebroken uit de zwijgcultuur, anderen niet, maar allemaal dragen ze het verleden met zich mee. Meneer Schouten vertelt dat hij wilde doorzetten. “Ik wilde mij tegenover anderen bewijzen en geen oude sacherijnige man worden.”

Daarnaast geven verschillende kinderen van collaborateurs aan dat het verleden heeft gezorgd voor een open en brede blik richting de wereld om hen heen, met name als het gaat over de complexiteit tussen goed en fout, dader of slachtoffer.⁴² Voor ieder

---

³⁷ ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld, 2024

³⁸ Wismeijer, 2025

³⁹ 75 jaar vrijheid, 2019

⁴⁰ Blom, 2023, p. 35

⁴¹ Stichting Werkgroep Herkenning, 2023

⁴² ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld, 2024

kind van een collaborateur verloopt dit proces anders; sommigen zullen misschien voor altijd blijven zwijgen.

Samenvattend kan er gesteld worden dat stigmatisering en sociale uitsluiting de identiteitsvorming van kinderen van collaborateurs sterk beïnvloed heeft. Er ontstond vaak schaamte en schuld, ze leerden zich terug te trekken, zichzelf te verbergen of te overcompenseren, wat hun zelfbeeld en relaties blijvend tekende. Het zwijgen en de angst om afgewezen te worden maakten het moeilijk om vertrouwen en een positief sociaal netwerk op te bouwen, waardoor de sociale gevolgen vaak doorwerkten tot in hun volwassen leven.

2.4 Conclusie

Terugblikkend op de hypothese kan geconcludeerd worden dat de verwachting klopt: Kinderen van Nederlandse collaborators ondervonden na de Tweede Wereldoorlog blijvende psychologische en sociale schade, zoals schaamte, identiteitsproblemen en uitsluiting.

Uit dit hoofdstuk blijkt namelijk dat kinderen van collaborators direct na de oorlog vaak te maken hadden met verschillende sociale gevolgen, die diepe sporen konden achterlaten en schadelijk waren voor de identiteitsvorming. Deze sociale gevolgen bestonden hoofdzakelijk uit uitsluiting binnen de samenleving en stigmatisering. Dit leidde tot onterechte schaamte- en schuldgevoelens die zich uitte in identiteitsproblemen zoals zelfcensuur en sociaal isolement en uiteindelijk tot zwijgen over het verleden.

Slot

In dit onderzoek zijn de psychologische en sociale gevolgen onderzocht van het collaboratieverleden van ouders tijdens de Tweede Wereldoorlog in Nederland voor hun kinderen. Dit onderzoek is relevant, omdat de gevolgen van de Tweede Wereldoorlog vaak worden bekeken vanuit het perspectief van slachtoffers en daders, terwijl de ervaringen en doorwerking daarvan bij hun kinderen lange tijd onderbelicht zijn gebleven.

De verwachting uit de hypothese wordt grotendeels bevestigd: Kinderen van Nederlandse collaborateurs ondervonden na de Tweede Wereldoorlog blijvende psychologische en sociale schade, zoals schaamte, identiteitsproblemen en uitsluiting.

Hoofdstuk 1 behandelde de psychologische gevolgen van kinderen van collaborateurs die ontstonden door ervaringen in de samenleving en gezinnen. Gevolgen zoals angst, schuldgevoelens en identiteitsconflicten lieten diepe sporen achter in het leven van deze kinderen, en het verwerken hiervan was en is vaak erg moeilijk.

Hoofdstuk 2 richtte zich op de sociale gevolgen van kinderen van collaborateurs, zoals sociale uitsluiting en stigmatisering door de omgeving, die eveneens diepe invloed hadden op het leven van deze kinderen.

Hieruit blijkt dat veel kinderen opgroeiden in een zwijgcultuur, waarin schaamte en schuld een centrale rol speelden. Psychologische gevolgen zoals angst, trauma en emotionele onveiligheid, in combinatie met sociale uitsluiting en stigmatisering, leidden tot een negatief zelfbeeld, aangepast gedrag en moeite met het aangaan van relaties.

Uit het onderzoek blijkt dat de ervaringen die kinderen van collaborateurs na de Tweede Wereldoorlog ondervonden, vaak blijvende psychologische en sociale gevolgen hebben gehad. Toch moeten algemene conclusies met voorzichtigheid worden getrokken, omdat elk kind andere ervaringen had en deze op een eigen manier heeft verwerkt. In dit onderzoek is zo breed mogelijk gekeken naar de verschillende ervaringen en de gevolgen daarvan, maar het is nooit mogelijk om ze allemaal volledig te benoemen of te verwoorden.

Zoals in de inleiding al besproken, zijn de gevolgen van collaboratie voor kinderen nog altijd actueel. Dit onderzoek heeft laten zien hoe diep deze gevolgen voor kinderen kunnen gaan en hoe ze hun leven vaak blijvend hebben getekend. Het collaboratieverleden van ouders kan nog steeds invloed hebben op het leven van hun kinderen, zelfs decennia later. De gevolgen stopten bovendien niet bij de eerste generatie, maar werkten in sommige gevallen door in latere generaties. Dit onderstreept hoe diepgaand en langdurig de impact van oorlog, stigma en uitsluiting kan zijn.

Mijn persoonlijke motivatie voor dit onderzoek was dat ik mijn overgrootvader

beter wilde begrijpen: wat hij heeft meegemaakt, waarom het hem nog steeds raakt en waarom hij hierover blijft zwijgen. In dit onderzoek is naar voren gekomen hoe groot de impact kan zijn van het opgroeien als kind van een collaborateur. Hoewel ik mij nooit volledig in de situatie van mijn overgrootvader kan verplaatsen, begrijp ik nu beter wat deze ervaringen met hem gedaan moeten hebben en waarom hij hierover zwijgt. Dit zwijgen heeft hij bovendien doorgegeven aan mijn grootvader.

Juist daarom is het belangrijk dat vervolgonderzoek niet alleen kijkt naar de kinderen van collaborateurs, maar ook onderzoekt hoe de psychologische en sociale gevolgen zich mogelijk doorzetten naar kleinkinderen en toekomstige generaties. Daarnaast laat dit onderzoek een duidelijke boodschap zien: kinderen mogen niet worden beoordeeld op de keuzes die hun ouders in het verleden hebben gemaakt. Het is namelijk belangrijk om niet te snel te oordelen over het verleden van anderen, maar stil te staan bij de impact die zulke gebeurtenissen op mensen kunnen hebben. Het verleden kan immers niet worden veranderd, maar hoe wij ernaar kijken en ermee omgaan wel.

Bibliografie

- 75 jaar vrijheid. (2019, Mei 28). *Na de bevrijding WO2 | Het verhaal van een NSB-kind*. Opgehaald van YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=a2MrrjXPbbA>
- Andere Tijden. (2025, April 17). *Mijn moeder was een ´moffenmeid´*. Opgehaald van YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=oYc23cr8RKE>
- Andere Tijden. (2025, Mei 15). *Mijn vader was een NSB´er*. Opgehaald van YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=xMoMJ4kwvN8>
- ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld. (2024). *Geluiden uit de stilte*. Diemen: ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld.
- BioMed Central. (2024, Juni 26). *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*. Opgehaald van BMC: <https://capmh.biomedcentral.com/articles/10.1186/s13034-024-00769-1>
- Blom, R. (2023). *Vader zat bij de SS*. Rotterdam: Just Publishers .
- Blom, R. (2024). Fout [Geregistreerd door Corti Media]. Nederland.
- De Margaretha. (2025, Juli 17). *NSB-kinderen en de impact op gezin, maatschappij en identiteit: een historisch perspectief*. Opgehaald van De Margaretha: <https://demargaretha.nl/blog/post/16145/nsb-kinderen-en-de-impact-op-gezin-maatschappij-en-identiteit-een-historisch-perspectief/>
- EO. (2024, Mei 1). *Mijn vader zat bij de NSB*. Opgehaald van YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=To3OMMD4AvI>
- Herinneringscentrum Kamp Westerbork. (z.d.). *Interneringskamp*. Opgehaald van Herinneringscentrum Kamp Westerbork: <https://kampwesterbork.nl/plan-je-bezoek/39-periode-1945-1949>
- Jorna, J. (z.d.). *Kinderen van vermeende collaborateurs*. Opgehaald van Oorlogsbronnen: <https://www.oorlogsbronnen.nl/artikel/kinderen-van-vermeende-collaborateurs>
- Nauta, B. (2025, Maart). Glasscherven. *Impact Magazine*, p. 14.
- Nederlands Jeugdinstituut. (2025). *Invloed van de opvoedingsomgeving*. Opgehaald van NJi: <https://www.nji.nl/invloed-van-de-opvoedingsomgeving>
- Nederlands Jeugdinstituut. (z.d.). *Gevolgen voor gepeste, pester en omstanders*. Opgehaald van Nederlands Jeugdinstituut: <https://www.nji.nl/kennis/pesten/gevolgen-voor-gepeste-pester-en-omstanders#gevolgen-voor-de-gepeste>

- Nederlands Jeugdinstituut. (z.d.). *Kleuter | Emotionele ontwikkeling: emotie herkennen, begrijpen en ermee omgaan*. Opgehaald van NJi:
https://www.nji.nl/kennis/ontwikkeling/kleuter-emotionele-ontwikkeling-emotie-herkennen-begrijpen-en-ermee-omgaan?utm_source=chatgpt.com
- Oosterom, R. (2019). *Moffenmeiden*. Amsterdam: J.M. Meulenhoff.
- Romijn, P. (2025, Maart). De oorlog van opa en oma. *Impact Magazine*, pp. 4-6.
- Stichting Werkgroep Herkenning. (2023). *Kinderen van 'foute' ouders*. Opgehaald van Stichting Werkgroep Herkenning: <https://www.werkgroepherkenning.nl/voorwie/kinderen-van-foute-ouders/>
- Vogelaar, L. (2021, November 20). Voor kind NSB'er is het grote zwijgen nog niet voorbij. *Reformatorisch Dagblad*.
- Wismeijer, A. (2025, Maart). De meeste geheimen vinden een weg naar buiten. 7-9. (N. Smit, Interviewer)

Bijlage 1

VERBORGEN SCHAAMTE

De ‘foute’ familie Schouten.

En de gevolgen die kinderen en kleinkinderen van een foute keuze van hun (groot)ouders moeten ondergaan.

Verborgenschaamte. Zo omschrijf ik mijn gevoel waarmee ik dagelijks opsta én naar bed ga. De oorzaak? Het foute-verleden van mijn ouders en grootouders.

Waarom waren mijn ouders en grootouders fout in de oorlog. Waarom kozen ze ervoor om met de bezetter te heulen? Bij het klimmen der jaren komt het verleden meer nabij. Hoe fijn mijn leven nu ook is – met een lieve vrouw, drie kinderen en zes kleinkinderen - de oorlog is nog elke dag in mijn leven. Ik heb ruim zeventig jaar in Amersfoort en directe omgeving gewoond.

Mensen zeggen wel dat je onschuldig wordt geboren, maar dat is niet waar. Je erft allerlei dingen waar je geen invloed op hebt. Je erft je identiteit, je geschiedenis, als een moedervlek die je niet van je huid kunt schrobben.

Mijn verhaal gaat over de gevolgen van een keuze van mijn ouders en grootouders voor het nationaalsocialisme, die familie en kinderen moesten ondergaan en *waar ik na de oorlog erg heb onder geleden.*

In grote eenzaamheid en met veel heimwee overleed mijn halfzus Ellie 9 februari 2012 in de V.S. op zestigjarige leeftijd aan borstkanker. Dat was het startpunt dat ik ging zoeken en graven in het oorlogsverleden van mijn ouders en grootouders. Er waren veel vragen en vermoedens omtrent hun verleden. In één van haar brieven schreef Ellie onze vader niet met vragen te belasten. Ik heb haar wens altijd gerespecteerd.

In de doos met archiefstukken van mijn vader is van mijn moeder een ‘verblijfsvergunning’ uit 1954 aanwezig, waarop haar nationaliteit ‘staatloos’ staat vermeld. Dit betekende dat ons gezin van begin 1947 tot

medio 1956 volgens de Nederlandse wet vreemdelingen in Nederland

waren. Allochtoon in je eigen geboorteland.

Het onderzoek naar de achtergronden waarom mijn ouders en grootouders tijdens de bezetting de keuze voor het nationaalsocialisme maakten, was een reis met veel zuchten en becroop mij een gevoel met schaamte en boosheid.

Geraadpleegd het Nationaal Archief te Den Haag, met een oorlogsarchief van circa vier kilometer en het Archief Eemland te Amersfoort.

Bij het NA is het verboden kopieën te maken.

Aanwezig van mijn opa een archiefdoos met drie dikke dossiers, van mijn vader idem en van mijn moeder één dossier.

Ds. E. Schouten (1879-1949)

Mijn opa, ds. Elbertus Schouten, was van 1927 – 1939 gereformeerd predikant te Amersfoort. Hij was een goede herder en leraar met veel organisatorische kwaliteiten. Van deze periode zijn ongeveer honderdvijftig brieven en aantekeningen bewaard gebleven. Rond 1934 kwamen de eerste signalen van de aantrekkingskracht van kerkleden van het opkomende fascisme, nationaalsocialisme, enzovoort. Echtscheiding was in deze tijd een precair onderwerp. De Gereformeerde Kerk was in die tijd zeer gekant tegen beëindiging van het huwelijk. Bij inzegening van het huwelijk werd door het bruidspaar voor het aangezicht van de Heere beloofd elkaar trouw te blijven tot de dood hen scheiden. Een scheiding was het verbreken van een belofte voor Gods aangezicht. Een scheiding werd tijdens de kerkdienst vanaf de kansel door de predikant aan de gemeente meegedeeld.

Ds. Schouten was in gereformeerde kringen een gerespecteerde persoonlijkheid. Hij was voor de WO-II geen sympathisant van de NSB. De sympathie voor het nationaalsocialisme ontstond pas tijdens de bezetting. In zijn opvatting moest het volk zich onderwerpen, gebaseerd op Romeinen

13 en zijn gedachte dat de Heere dat zo wilde.

Romeinen 13. Iedereen moet het gezag van de overheid erkennen, want er is geen gezag dat niet van God komt; ook het huidige gezag is door God ingesteld. Wie zich tegen dit gezag verzet, verzet zich dus tegen een instelling van God. Enzovoort.

Deze denkwijze vervreemde hem van zijn gemeente. Hij schreef hierover een boek. In 1942 verscheen *De Roep tot Bezinning*. Een tijdwoord gedrukt bij de uitgeverij *De Schouw* te 's-Gravenhage en hij werd automatisch lid van de 'Kultuurkamer'. Aan Duitsers gelieerde kranten plaatsten positieve recensies.

Ook de tweewekelijkse radiotoespraken van ds. Schouten onder de naam 'Ziekentroost' waren fameus. Hij kreeg tientallen brieven van luisteraars die onder de indruk waren van zijn 'warme en oprecht gesproken woorden'.

T. Fluit Renkum 11 maart 1944. Geachte Dominee, Om de veertien dagen luisteren we naar Uw radio uitzending Ziekentroost. En wij zijn allen steeds diep onder de indruk door U zoo warm en oprecht gesproken woorden. U zal u wel afvragen: wie zijn wij. Maar dat zijn zes patiënten van Hal 4 van het Sanatorium Oranje Nassau's Oord. En nu hadden we graag beantwoord; en daar we in U de juiste Man zagen, zijn wij zoo vrij om ons tot U te wenden. De vraag luidt: Kan een goed Christen Nationaal Socialist zijn? En andersom kan een Nationaal Socialist een goed Christen zijn? Vragen wij teveel Dominee, dan vragen wij U nederig om vergeving. Bij voorbaat onze hartelijke dank Dominee.

Groeten wij U Hoogachtend, de schrijver, T. Fluit.

Ps. Een postzegel voor uw antwoord sluit ik hierbij.

Omdat ds. Schouten geen lid was van de NSB kreeg hij na de bezetting huisarrest opgelegd. Ds. Schouten moest zich op 13 december 1946 verantwoorden bij het Tribunaal te Utrecht.

De meeste Nederlandse kranten berichtten met als kop: 'Ds. Schouten

voor het tribunaal in theologisch debat'.

Herman Schouten (1914-1984)

Tijdens de mobilisatie werd zijn zoon Herman (mijn vader) op 29 augustus 1939 door de overheid opgeroepen en zich te melden bij het 16e Regiment Infanterie. Het peloton werd ingekwartierd in het barakkenkamp 'Amsvorde', één van de vier kampen van 'Kamp Amersfoort'.

Bij de Duitse inval raakte Herman zwaargewond. Na herstel zat hij zonder werk. Hij had geen inkomen en zijn vrouw was in verwachting. In maart 1942 ontmoette hij een oude schoolkameraad Gerrit van Raaij. Hij kon Herman wel uit zijn moeilijkheden helpen. De voorwaarde was dat hij lid van de NSB moest worden. Van Raaij bood hem een functie bij de Distributiekantoor van Amersfoort.

In september 1943 meldde Herman zich bij de Transportkolonne, onderdeel van de Duitse Weermacht. Hij werd lid van de Nederlands Arbeidsfront, onderdeel van de Weerbaarheid Afdeling, bekend om de zwarte lange jassen. Herman kwam regelmatig op een motorfiets met zijspan in een lichtgroen uniform thuis (Hobbemastraat 22) en veelal vergezeld van Duitse militairen. Andere keren lagen in de zijspan geweren of karabijnen.

Meestal had hij levensmiddelen en brandstof bij zich, hetgeen de

buurtbewoners zeer ergerlijk vonden.
gehaat

Staatloos en

Op 12 mei 1945 werd Herman gearresteerd. Alzo als dienstplichtig militair voor de oorlog belandde Herman in 1945 voor de tweede maal in Kamp Amersfoort, maar nu als landverrader. Het kan verkeren. Na een proces kreeg Herman dertig maanden hechtenis en omdat hij dienst had genomen in het Duitse leger raakte hij zijn Nederlanderschap kwijt. Het gehele gezin was 'staatloos'. De twee zonen van het echtpaar Schouten werden tijdens zijn internering door de ouders van Herman en zijn vrouw opgevangen. Zijn vrouw Heleen verbleef al die tijd alleen in haar woning.

Helena Heiltje Schouten – Munsters (1923-2006)

Heleen (mijn moeder), die tijdens de oorlog met Duitsers aanpakte, koos na de bevrijding eieren voor haar geld en stapte over naar de geallieerden. Buren maakten er meldingen van dat ze met nog drie moffenmeiden regelmatig in de tuin met Canadese militairen verkeerde. Terwijl haar man in detentie zat, raakte Heleen zwanger en in februari 1947 werd mijn halfzus Ellie geboren.

KIND VAN FOUTE OUDERS

Vlak na de bezetting telde Nederland circa 340.000 kinderen, 1^e generatie oorlogsslachtoffers, van foute ouders. Dat is ongeveer 3,5% van de toenmalige bevolking. Voor een deel van de NSB-kinderen is de viering van 'Bevrijding' een kwelling. Zij worstelen nog steeds met de vraag waarom hun ouders foute keuzes maakten. Nog steeds durft maar een zeer klein deel van de generatie NSB-kinderen over de drempel te stappen. De generatie foute ouders neemt voor 100% hun geheimen mee in het graf. Van de eerste generatie is dat ruim 95%. Ik hoor van lotgenoten, 85-

plussers, vaak: ‘toen Nederland werd bevrijd, begon voor ons de oorlog’. In de week van 4/5 mei nemen velen vakantie. De overige herdenken wel, maar vieren niet. Kinderen van foute ouders kunnen moeilijk de vrijheid vieren. Kun je als kind de vrijheid vieren, als je vader tijdens de bezetting een premiejager was of als je vader tijdens de oorlog kampbewaker was, die ook nog deel uitmaakte van een executiepeloton, die onschuldige gevangen als represaille voor aanslagen executeerde of als je vader een wachtmeester was, die zeven jongens en twee verzetsmensen ombracht? Dit zijn voorbeelden uit een veel grotere lijst.

Ongeveer veertig jaar geleden ben ik over die drempel van het zwijgen van mijn verleden heengestapt.

De keuze van mijn vader en grootvader voor het nationaalsocialisme is tot op de dag van vandaag aanwezig.

Thuis was het altijd stil. Ik ben opgegroeid in een zwijgcultuur. Het familiegeheim werd vaak door de gehele familie zorgvuldig in stand gehouden. Niet alleen door ouders en grootouders, maar ook door ooms en tantes. Het was een familiegeheim, waarbij wij kinderen vermoedens hadden, dat er ‘iets’ was, zonder dat je er grip op kreeg. Kinderen van ‘foute’ ouders stonden – wat betreft informatie – voor een gesloten deur en er ontstond vervreemding in ons gezin. Doordat onze ouders veel energie nodig hadden voor het verwerken van hun eigen problemen konden zij maar weinig aandacht en warmte aan ons, kinderen, geven, en ons zeker geen gevoel van veiligheid bieden. Wij kregen op die manier geen stevige basis. De hele buurt kende mijn ouders. De hele buurt haatte mijn ouders. Je bent er één van dié Schouten, kreeg ik dan te horen. Ik voelde mij gedoogd, niet van harte welkom. Vreselijk vond ik het negeren van buurtbewoners. Een liefdeloze opvoeding, dat was het. Mijn moeder bleef voor mij tot aan haar dood toe een vreemde en afstandelijke vrouw. Ik ben gereformeerd opgevoed, weet dus van de Tien Geboden.

Maar het vijfde gebod, “Eert uw vader en uw moeder”, daar zet ik een dikke streep door.

Mijn moeder haat ik. Ja, dat neem ik mee het graf in. In de ogen van mijn moeder deed ik nooit iets goed, nooit kreeg ik een knuffel of een arm om me heen.

Op diploma-uitreikingen was ze nooit aanwezig en bij alle plannetjes die ik opperde, zei ze: 'Je doet maar'. Diverse mensen hebben mij gevraagd of ik haar niet eens zou moeten vergeven. Hun laat ik een brief lezen die ik recent heb gekregen van een toenmalig buurmeisje. Wanneer ze die brief hebben gelezen, zeggen ze meestal: je hebt toch gelijk.

Het is waarschijnlijk vanwege die liefdeloze opvoeding dat ik niet tegen ruzie kan. Dan heb ik slapeloze nachten en ben ik helemaal van slag. Ook weet ik nauwelijks wat emoties zijn. Ik denk dan wel dagelijks aan mijn ouders, maar daar komen geen emoties bij kijken. Mijn kinderen heb ik zeer zeker liefde gegeven, ze kregen bijna alles wat ze wilden, maar het komt niet in me op om dat fysiek te uiten: ze weten dat het voor mij een enorme stap is hen te omarmen. Overigens lukt het me bij mijn kleinkinderen wel om mijn liefde fysiek te uiten, en andersom gelukkig ook: als ik ze van school haal, rennen ze op me af en slaan ze hun armen om me heen. Prachtig!!

Ik kan enig begrip opbrengen voor de 'economische' keuze van mijn vader. Moelijker vind ik te begrijpen de houding van mijn vader na de oorlog. 'Tot aan zijn dood toonde hij geen spijt'. Dankzij de NSB hoorde hij ergens bij. Hij was er trots op dat zijn gezin geen honger had geleden. De misstap van mijn vader had ingrijpende gevolgen voor het gezin, dat verscheurd raakte. Vooral ook door de houding van mijn moeder Heleen, 'de madame van de Hobbemastraat' genoemd. Voor haar kinderen, op één dochter na, had mijn moeder nauwelijks aandacht. Mijn moeder viel mij publiekelijk af. Tegen vriendinnen zei mijn moeder dat ik het "lelijkste kind van de buurt was". Het uiterlijk was voor haar heel belangrijk.

Ik groeide op tot een uiterst onzekere, stotterende jongeman. Als *onschuldig* NSB-kind was ik in de ogen van anderen 'besmet'. Speelkameraden had ik niet, op school werd ik gepest en uitgesloten. Was altijd alleen en voelde mij eenzaam. Ik slenterde vaak door de stad. Ik vergeet nooit dat er een scholen-schaatswedstrijd was. Ik had geen schaatsen, daar was geen geld voor. Mijn vader kwam moeilijk aan werk, wie wilde zo'n verrader hebben? Zonder schaatsen stond ik langs de ijsbaan te kijken naar hoe de anderen plezier maakten. Totdat mijn naam werd omgeroepen, dat ik aan de start moest verschijnen. Toen ik me daar

schoorvoetend meldde, werd ik uitgelachen. Iedereen wist dat mijn ouders te arm waren om schaatsen te kopen. Het was de ultieme vernedering. Regelmatig werd tijdens de lessen stiekem mijn lunchpakket afgepakt. Tijdens mijn lagereschooltijd, nu basisschool, mocht ik nooit aan schoolreisjes deelnemen.

Ik ben er trots op dat ik goed terecht ben gekomen, ondanks de schaamte en boosheid die ik nog steeds wel voel. Ondanks dat ik door mijn moeder als dom werd weggezet, ben ik een doorzetter geworden. Ik wilde mij tegenover anderen bewijzen en niet een oude sacherijnige man worden. Ik heb elf keer de Nijmeegse Vierdaagse volbracht en avondstudies gedaan tot programmeur en systeemanalist. Daarnaast ben ik historicus geworden, ik heb mijn doctoraal geschiedenis aan de Universiteit Utrecht gehaald – ik ben nu master. Dat gaf me destijds een groot gevoel van voldoening. Ook in de liefde ben ik goed terechtgekomen. Dit jaar ben ik vijftig jaar getrouwd met mijn lieve vrouw; ik wist niet wat me overkwam toen wij een relatie kregen. Ik liep fluitend over de straat. Samen hebben we drie kinderen en zes kleinkinderen.

Een punt zetten achter mijn herkomst zal nooit lukken, nooit. Ik neem het mee in mijn graf. Of ik dat als last ervaar? Ik weet niet beter, het is niet iets waar ik mee kan breken. Ik heb nooit overwogen om in therapie te gaan, nee. Vroeger bestond dat niet, en tegenwoordig heb ik mijn vrouw en kinderen als uitlaatklep. Dat helpt toch wel, en bij hen vind ik de bevestiging die ik heb gemist. Mijn beide dochters en oudste kleinzoon waren bij mijn boekpresentatie en zeiden: wij zijn trots dat je dit durft te schrijven.

Als historicus heb ik ook de plicht om ook de andere kant van de Duitse bezetting te belichten.

Herman Schouten

Bijlage 2

Vragen aan meneer Schouten naar aanleiding van bijlage 1:

Deelvraag 1: Welke psychologische gevolgen ondervonden kinderen van collaborateurs direct na de oorlog?

1. Hoe gaat het met u?

Als tachtigjarige gaat het mij naar omstandigheden goed.

2. U bent zelf op zoek gegaan naar de achtergronden van uw ouders en grootouders. Ik lees dat u bent opgegroeid in een zwijgcultuur, hoe zou u uw gezin omschrijven? Had u een vermoeden van de oorzaak?

Het was een afstandelijk gezin. Bij mijn verjaardag lag mijn verjaardagscadeau op mijn bord, geen felicitaties. Onpersoonlijker kan het niet.

Mijn ouders waren getrouwd en dat was het. Mijn oudere broer was verstandelijk beperkt. Mijn jongere, sympathieke zus ging haar eigen gang. Begin jaren vijftig kwamen er nog een broertje en een zusje bij. Het broertje was niet goed en verdronk op zesjarige leeftijd. Begin jaren zestig werd er nog een zusje geboren.

3. Kon u enigszins praten met uw ouders? Hoe behandelden zij u?

Er werd weinig gepraat. Er was geen ouderliefde. Mijn vader had een kort lontje en mijn moeder was met haar uiterlijk bezig. Op negenjarige leeftijd vroeg ik mijn vader op welke politieke partij hij ging stemmen. Hij antwoordde dat hij niet mocht stemmen, omdat hij in het verleden lid was geweest van de NSB. Er heerste een ongezellige sfeer. Maar met mijn zus kon ik goed overweg.

4. Het gezin was allochtoon in eigen land, hoe was dit voor u?

Dat wij in die periode als allochtonen werden beschouwd, was mij op dat moment nog niet duidelijk.

5. Hoe beïnvloedde het verleden uw zelfbeeld of gevoel van eigenwaarde?

Daar ik door de omgeving genegeerd werd, heeft mijn onzeker gemaakt. Daarbij vond mijn moeder mij lelijk. Het uiterlijk was voor mijn moeder zeer belangrijk. Ik zeg altijd: mijn moeder heeft zes kinderen gebaart, maar ze heeft maar één dochter.

De docenten van de lagere school, School met de Bijbel, toonden geen enkel empathie, het werd betiteld erfzonde.

6. Hoe voelde u zich ten opzichte van de foute keuzes van uw familie?

Ongemerkt leer je ermee te leven. Er was geen sociaal leven; lid worden van een vereniging was te duur. Op de middelbare school werd ik bij een damcompetitie eerste. Toen mocht ik van mijn vader lid worden van een damvereniging. De contributie was veertig cent per week.

Ik wist niet beter. Ik sprak weinig en ging mijn eigen gang.

7. Ik heb gelezen dat er in uw gezin eigenlijk geen ruimte was voor emoties, hoe bent u daar toen mee omgegaan?

Als je van je ouders en omgeving geen liefde ontvangt, ontwikkel je geen eigengevoel. Ik nam alles voor kennisgeving aan.

8. Wat voor rol speelde het geloof in uw opvoeding? En hoe is dat nu?

Mijn gehele leven heb ik op de 'Bible-Belt' gewoond. Mijn moeder ging nooit naar de kerk, mijn vader af en toe, en de overige broers en zusters ook niet. Ik was eigenlijk de enige. De lagere school was een christelijke school, met elke maandagmorgen een psalmversje opzeggen en dagelijks een verhaal uit de Bijbel. Onze drie kinderen hebben later ook de christelijke lagere school gevolgd. Na de zesde klas vervolgden degenen die graag met hun handen wilden werken en techniek wilden studeren hun opleiding bij Valkenheide te Maarsbergen. De overige schoolverlaters gingen naar de MAVO-Leusderweg, het Corderius Lyceum of het Van Lodenstein College, allemaal in Amersfoort.

Tijdens mijn MO-studie en doctoraalstudie Geschiedenis volgde ik een groot deel Bijbelwetenschappen en Kerkgeschiedenis, met aandacht voor historisch kritisch bijbelonderzoek en de evolutie van de Bijbel. Ik heb ruim vijftig studieboeken bestudeerd.

Wie kent het kerstlied "Stille Nacht, Heilige Nacht" niet? De tweede zin luidt: "Davids Zoon, lang verwacht" – niet "Gods Zoon". De kerk bepaalt wat wij moeten geloven; wie afwijkt, riskeerde vroeger de inquisitie. Dogma's geven een onzekere zekerheid, zoals De Drie Eenheid, door mensen ingesteld. Zelf volg ik het Arianisme: alleen God. Dit is te vergelijken met de Remonstranten. Het Marcus-evangelie is bepalend geweest voor het christendom; de schrijver introduceerde onder andere Judas. De Bijbel is een boek met zowel historische als niet-historische leerverhalen, met nadruk op de leerverhalen.

Het Oude Testament, geschreven in Hebreeuws en Aramees, vertelt het verhaal van Israël, het volk van God. Het Nieuwe Testament, in het Grieks geschreven, bevat verhalen van een sekte. "God spreekt" en "Jezus spreekt" moet gelezen worden als "er staat geschreven". Jezus wordt in de Bijbel ook aangeduid als Jezus van Nazareth. Acht kilometer ten zuidwesten van Nazareth ligt de stad Bethlehem. Eenieder mag zijn of haar geloof op eigen wijze beleven.

9. Wat vindt u van de zwijgcultuur? Hoe hoog is die drempel? En hoe hebt u dat doorbroken?

Uit ervaring weet ik dat de zwijgcultuur tot op de dag van vandaag voortduurt. Hetzelfde geldt voor andere gevoelens: wanneer kom je uit de kast? Bij de meeste nabestaanden heerst nog steeds een zwijgcultuur en schaamte.

10. De uitspraak: toen Nederland werd bevrijd, begon voor ons de oorlog. Hoe kijkt u eigenlijk tegen de oorlog aan? En hoe viert u de bevrijding, als dit mogelijk is voor u?

Iedere oorlog is verschrikkelijk; er zijn alleen maar verliezers. Tijdens

Dodenherdenking, een jaar voor corona, namen mijn vrouw en ik namens de Werkgroep deel aan de herdenking bij Dam. Wij werden ingedeeld bij de eerste generatie oorlogsslachtoffers. Het was voor ons een indrukwekkende herdenking, met een doodse stilte.

Met mijn oudste dochter fietste ik tweemaal naar Rhenen, en we namen meerdere keren deel aan het defilé in Wageningen.

11. Heeft u ooit geprobeerd afstand te nemen van uw familiegeschiedenis — of juist niet?

Ik kan geen afstand nemen.

12. Toen u onderzoek ging doen, hoe reageerden anderen daarop? En hoe voelde het voor u om duidelijkheid te krijgen?

Nieuwsgierig, mede doordat ik historicus ben.

13. U heeft aangegeven dat u geen therapie hebt gevolgd — was dat een bewuste keuze, of speelde dat destijds minder?

Therapie bestond nog niet, het stond wellicht nog in de kinderschoenen.

14. Hoe heeft dit alles uw identiteit gevormd?

Moelijk te omschrijven, stukjes en beetjes.

Deelvraag 2: Hoe werden kinderen van collaborateurs direct na de oorlog sociaal behandeld door hun omgeving, zoals school, burens en overheid?

1. Ik heb gelezen dat u eigenlijk overal werd buitengesloten. Hoe ervaarde u dat? Hoe ervaarde u als kind de reacties van anderen op uw familie? Waarom denkt u dat uw ouders niet zijn verhuisd?

Verschrikkelijk.

De wil van mijn moeder. Zij was een knappe verschijning en voelde zich boven eenieder verheven.

2. Hoe ging u om met de sociale uitsluiting?

Ik wist niet beter.

3. Had u het gevoel dat u een last of geheim meedroeg die niet van u was?

Ja, wat moest ik anders?

4. Waren er mensen die u juist steunden of begrip toonden? Wie waren dat en wanneer kwamen die in uw leven?

Ik was altijd alleen. Tijdens de middelbare school was ik welkom bij een familie met een Duitse moeder, bij wie ik wekelijks op bezoek kwam. Over de oorlog werd nooit gesproken.

5. Had u het gevoel dat u moest zwijgen om geaccepteerd te worden?

Dat was nooit tot me doorgedrongen. Ongemerkt deed ik het.

6. Hoe reageerden mensen toen ze hoorden van uw familieachtergrond?

Niet van de daken schreeuwen, maar gefaseerd. Bij gastlessen krijg ik regelmatig de opmerking: “Meneer, dat u dat durft.”

7. Hoe beïnvloedde dit uw vertrouwen in anderen of in autoriteit?

Bij mij was dat geen issue.

8. Hoe reageerde de overheid (bijvoorbeeld bij werk, school, woning)?

Geen probleem.

9. Was er sprake van “herstel” in sociale relaties later in uw leven?

Niet van toepassing bij mij.

10. Hoe is uw sociale leven nu?

Normaal. Ik heb nog drie bestuursfuncties, en de medebestuurders kijken naar mijn capaciteit. Wel heb ik mijn verleden verteld.

11. Hoe bent u er uiteindelijk zo sterk uitgekomen?

Ervoor gaan. Geen geheimen, afspraken nakomen en eerlijk zijn.

12. Hoe heeft de sociale uitsluiting/stigmatisering u gevormd?

Zoals ik nu ben, zonder frustraties.

Bijlage 3

'Bijna alle participanten hebben te maken (gehad) met diverse soorten angstklachten, zoals verlatingsangst, sociale fobie, bindingsangst en in het algemeen angst voor afwijzing en veroordeling. De meeste participanten beschrijven hoe zij actief het verleden vermijden of verbergen en dit geheim hebben gehouden of nog steeds geheimhouden voor anderen. Ongeveer de helft van de participanten heeft te maken gekregen met depressieve gevoelens, waarbij sommige van hen ook suïcidale gedachten en suïcidepogingen benoemen. Meerdere participanten beschrijven hoe zij nachtmerries en herbelevingen hebben van oorlogssituaties die zij zelf hebben meegemaakt, of die zij gehoord hebben vanuit de verhalen van hun ouders. Moeilijkheden in het omgaan met emoties wordt door enkele participanten genoemd, met name moeite met het uiten van emoties als ook woedeaanvallen. Ook verslavingsproblematiek wordt door een participant genoemd. Andere klachten die door meerdere participanten genoemd worden:

- Het gevoel anders, of een buitenstaander, te zijn, of ontheemd en alleen voelen
- Problemen met de eigen identiteit
- Het gevoel fout te zijn
- Moeite met het omgaan met kritiek en fouten maken
- Groot verantwoordelijkheidsgevoel en drang om te presteren of compenseren
- Burn-out
- Wantrouwen richting overheidsinstanties
- Dissociatie en het contact met de realiteit kwijt zijn

ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld. (2024). *Geluiden uit de stilte* (p. 37).